

DOMATES

Dr. Gülşen KESKİN, TEAE
Umut GÜL, TEAE

1. Giriş

Domates, dünyada en çok üretilen, tüketilen ve ticarete konu olan tarım ürünlerinin başında gelmesi, insan beslenmesinde vazgeçilmez ürünlerden olması ve gıda sanayinde dondurulmuş, konserve, salça, ketçap, turşu gibi çok çeşitli kullanım alanlarına sahip olması nedeniyle önemli sebzelerin başında gelmektedir. Domates dünyada bir çok ülkede yetiştirilmekle birlikte, Türkiye uygun iklim koşulları nedeniyle üretiminde önemli ülkelerden biridir (1,2,3,4,5).

Gıda sanayi içinde en önemli hammaddeleden biri olan ve çok geniş bir kullanım alanı bulunan domates ile ilgili sanayi, meyve ve sebze işleme sanayi olmakla birlikte, bu sanayinin tüm alt dallarında da domates hammadde olarak kullanılmaktadır. Bunlar; meyve ve sebze konserveleri sanayi, salça sanayi, meyve suyu sanayi, dondurulmuş meyve ve sebze sanayi, kurutulmuş sebze ve meyve sanayi ve diğer sanayilerdir (7).

2. Dünyada Durum

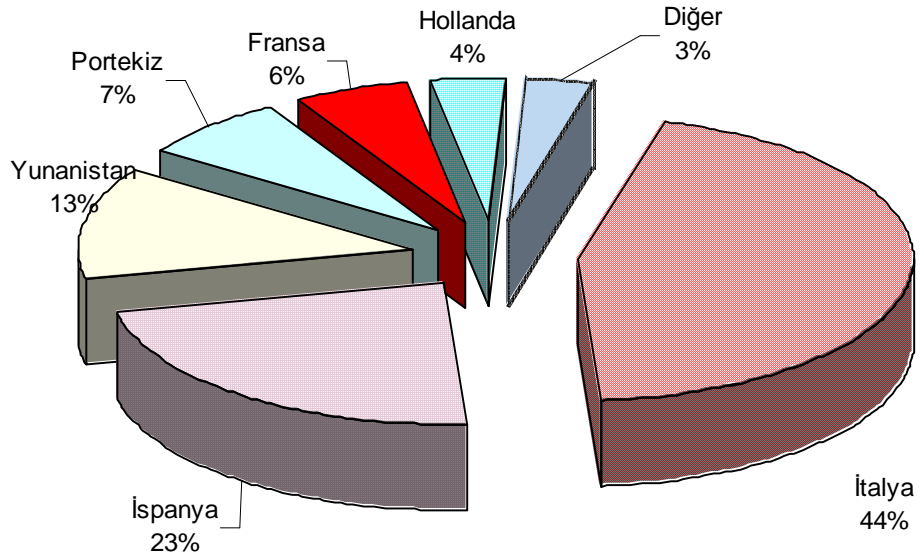
Dünya domates üretimi 1992 yılında 74,6 milyon tondan 2003 yılında %48 artışla 110,5 milyon tona ulaşmıştır. Dünya'da önemli üretici ülkeler AB, Çin, ABD ve Türkiye'dir. Çin 2002/2003 döneminde dünya üretiminin %23,3'nü, ABD %11,3'ünü ve Türkiye %8,1'ini üretmiştir. AB ile birlikte dünya üretiminin %55,9'u bu ülkelerde üretilmektedir. Diğer önemli üretici ülkeler ise Hindistan, Mısır, Brezilya ve İran'dır.

Tablo 1.Yıllar İtibarı ile Dünya Taze Domates Üretim Miktarı (Ton)

Yıl	Miktar (Ton)	Yıl	Miktar (Ton)
1992	74.617.421	1998	96.015.635
1993	77.604.050	1999	106.722.807
1994	82.798.632	2000	107.373.256
1995	86.725.201	2001	104.782.317
1996	92.919.351	2002	109.444.554
1997	89.305.148	2003	110.513.591

Kaynak: FAO web sayfası.

Şekil 1-AB'de Domates Üretimi (%)

3. Türkiye’de Durum

Domates, Türkiye’de hem tarla sebzeçiliğinde hem de örtü altı üretimde en fazla üretilen sebzelerin başında gelmektedir. Domates üretiminde bölgesel yoğunlaşmaya bağlı olarak, domates işleme sanayi de Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Akdeniz Bölgesi ise, daha çok taze tüketime yönelik sera tipi üretimde yoğunlaşmıştır (9). Türkiye’nin domates üretimi 1991 yılında 6,2 milyon tondan 2001 yılında 8,4 milyon tona ve 2002 yılında 9,5 milyon tona ulaşmıştır. Türkiye’de domates verimi dekara ortalama 4.000 kg civarındadır. Son 10 yılın en düşük verimi 1997 yılında 3.518 kg, en yüksek verimi ise 2000 yılında 4.266 kg olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıllar arasında domates ihracatı üretime bağlı olarak artış göstermiş, bazı yıllarda ise ithalat yapılmıştır (Tablo 2; Tablo5).

Tablo 2. Domates Ekim Alanları ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekili Alan (ha)	Üretim (Ton)
1991	-	6,200,000
1992	171,823	6,450,000
1993	162,315	6,150,000
1994	167,466	6,350,000
1995	182,699	7,250,000
1996	188,082	7,800,000
1997	187,625	6,600,000
1998	197,888	8,290,000
1999	213,255	8,956,000
2000	208,410	8,890,000
2001	202,468	8,425,000
2002	-	9.450.000

Kaynak:DİE

Tablo 3. Tarım Bölgelerine Göre Örtü Altı Domates Üretimi (2001 yılı, ton)

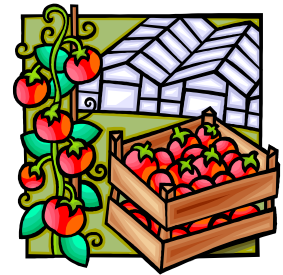
Bölgeler / Ürünler	Domates	%
Orta Kuzey	6.179	0,44
Ege	197.417	13,93
Marmara	530	0,04
Akdeniz	1.199.852	84,64
Kuzey Doğu	1.489	0,11
Güney Doğu	697	0,05
Karadeniz	5.783	0,41
Orta Doğu	4.978	0,35
Orta Güney	742	0,05
TOPLAM	1.417.667	100,00

Kaynak:DİE

Örtüaltında yetiştirilen ürünlerin başında domates gelmektedir. Türkiye’nin 2001 yılı örtü altı domates üretimi 2000 yılına göre 42.523 ton artarak 1,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ekim alanlarında ise 3.487 dekar artış olmuştur. Türkiye’nin domates üretiminin yaklaşık %15’i örtüaltı yetiştiricilik ile üretilmektedir. Örtü altı domates yetiştiriciliğinde cam sera ve plastik sera toplam örtü altı üretimde ekim alanının %91’ini ve üretimin %93’ünü oluşturmaktadır (6). 2002 yılında sera üretimi yapılan aylarda ise, domates ihracatında önemli miktarlarda artış olmuştur (6).

Tablo 3’den görüldüğü gibi 2001 yılında örtüaltında domates üretiminin %84’ü Akdeniz Bölgesinde, %13,9’u ise Ege Bölgesinde üretilmiştir. Türkiye’nin örtüaltında yetiştirilen ürünlere olan talebi ise, üretimin artmasına bağlı olarak artış göstermektedir. Örtü altında üretilen domateste yurtiçi tüketim 1987 yılında kişi başına 7,6 kg iken, bu miktar 1999 yılında 17,5 kg’a çıkmıştır (10).

Toplam domates tüketimi dikkate alındığında ise, pazar kayıpları da dahil olmak üzere ihraç edilen miktar dışındaki üretim, tüketimi oluşturmaktadır. Kişi başına domates tüketimi yıllara göre değişmekle birlikte 100 kg’ın üzerindedir (12).

Domates, taze tüketiminin yanı sıra gıda sanayinin de önemli hammaddelerinde biridir. Gıda sanayinde işlenen domatesin büyük bölümü ise, salça yapımında kullanılmaktadır. İşlenmiş domates üretimi ürün rekoltesi ile yakından ilgili olduğu için de hammaddeye yakınlık önemlidir. Bu nedenle domates işleme sanayi Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaşmıştır (9).

Tablo 4’ de Türkiye’nin domates salçası arz ve kullanımının yıllar itibariyle dağılımı görülmektedir. Domates salçası üretimi 2000/2001 piyasa döneminde 185 bin ton iken, 2001/2002 piyasa yılında % 51 lik bir artışla 280 bin ton; 2002/2003 döneminde ise %12,5’lik bir artışla 315 bin ton olmuştur. Domates salçası ithalatımız yıllar itibariyle giderek azalmıştır. 2000/2001 yılında 2 bin ton olan domates salçası ithalatımız; 2001/2002 yılında 721 ton’a düşmüş, 2002/2003 yılında ise ithalat yapılmamıştır. Domates salçası ihracatımız ise, 2000/2001 yılında 129 bin ton iken 2001/2002 yılında 113 bin ton’a düşmüş, 2002/2003 yılında ise 200 bin ton domates salçası ihraç edilmiştir.

Tablo 4:Türkiye’nin Domates Salçası Arz ve Kullanımı (Ton)

Pazarlama yılı	2000/2001	2001/2002	2002/2003*
Başlangıç Stoğu*	38.121	5.290	4.369
Üretim*	185.000	280.000	315.000
İthalat	2.040	721	-
Toplam Arz	225.161	286.011	319.369
İhracat	129.054	113.454	200.000
Kullanım	90.817	168.188	107.500
Kapanış Stoğu*	5.290	4.369	11.869
Toplam Kullanım	225.161	286.011	319.369

*usda tahmin

Kaynak: usda ve die

Türkiye’nin domates ihracatında önemli ülkeler Tablo 6’da verilmiştir. Yıllara göre değişmekle birlikte ihracatımızda son yıllarda önemli payı olan ülkeler; Rusya, Romanya, Yugoslavya, Suudi Arabistan, Yunanistan ve Almanya’dır. 2002 yılında Rusya, 94 milyon ton ile en fazla ihracat yapılan ülke; Fransa, Almanya, Bosna-Hersek, Makedonya, S.Arabistan, Yunanistan, Hollanda, Slovenya, Moldova ve Yugoslavya ise ihracatın artış gösterdiği ülkeler olarak önemli olmuştur.

Tablo 5 :Türkiye’nin Taze Domates İhracat ve İthalatı (kg)

Yıllar	İhracat	İthalat
1991	106.649.518	-
1992	45.064.277	2.119.376
1993	77.270.653	13.460
1994	115.967.472	-
1995	98.527.106	93.010
1996	119.137.047	30.306
1997	140.840.094	81.981
1998	143.894.244	66.811
1999	100.019.189	-
2000	119.898.536	54.910
2001	190.767.952	73.522
2002	253.303.055	-

Kaynak: DİE

Tablo 7’de Türkiye’nin domates ve ürünleri ithalat ve ihracat fiyatları verilmiştir. Taze domates ihracatı 1990 yılında ton başına 300 \$ iken, yıllar itibariyle dalgalanma göstermiş ve 1993 yılında 440 \$ ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2002 yılında ise taze domates ihracat fiyatı 276 dolar olmuştur. 2002 yılı itibariyle domates salçasının ihracat ton fiyatı 622 \$, konserve domates 494 \$, dondurulmuş domates 640 \$ ve kurutulmuş domates ihracat fiyatı ise 2480 \$ olmuştur. Türkiye’nin en fazla ithal ettiği ürünler sırası ile domates salçası, kurutulmuş domates, ketçap ve diğer domates soslarıdır. 2002 yılında domates salçası ton başına 880 \$’a, kurutulmuş domates ton başına 2982 \$’a, ketçap ve diğer domates sosları ise 791 \$’a ithal edilmiştir.

2002 yılında ise taze domates ihracat fiyatı 276 dolar olmuştur. 2002 yılı itibariyle domates salçasının ihracat ton fiyatı 622 \$, konserve domates 494 \$, dondurulmuş domates 640 \$ ve kurutulmuş domates ihracat fiyatı ise 2480 \$ olmuştur. Türkiye’nin en fazla ithal ettiği ürünler sırası ile domates salçası, kurutulmuş domates, ketçap ve diğer domates soslarıdır. 2002 yılında domates salçası ton başına 880 \$’a, kurutulmuş domates ton başına 2982 \$’a, ketçap ve diğer domates sosları ise 791 \$’a ithal edilmiştir.

Konserve ve dondurulmuş domates ithalatı ise diğer işlenmiş domates ürünlerine göre önemsiz düzeyde olup, 1998- 2002 yılları arasında dondurulmuş domates ithalatı ve 2002 yılında ise konserve domates ithalatı yapılmamıştır.

Tablo 6: Ülkelere Göre Türkiye 'nin Taze Domates İhracatı (ton)

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Almanya	1.303	1.473	344	377	880	3.155	2.533	3.887
Avusturya	791	1.671	659	178	742	4.854	1.360	3.278
Bosna Hersek	0	365	1.123	909	1.698	1.698	2.483	4.048
Fransa	18	105	0	46	138	1.756	1.470	3.082
Hırvatistan	2.381	4.461	449	1.106	394	920	978	1.326
Hollanda	138	346	176	9	106	667	237	1.833
Kuveyt	1.226	816	163	489	245	278	1.012	2.100
Makedonya	1.050	883	1.669	722	651	2.290	4.276	3.914
Moldova	18	132	55	102	183	247	1.436	2.595
Romanya	17.714	6.280	7.054	20.530	12.487	10.654	34.712	26.262
Rusya	17.645	59.401	95.810	77.404	30.793	35.800	55.915	94.271
S.Arabistan	43.797	30.029	22.980	34.120	43.866	47.257	66.009	69.964
Slovenya	2.317	2.239	906	711	935	943	1.487	2.276
Yugoslavya	0	2.121	2.006	669	755	2.481	7.295	18.478
Yunanistan	159	1.175	179	145	1.775	1.698	5.045	9.164
Diğer	9.970	7.639	7.267	6.379	4.372	5.201	4.520	6.825
Genel Toplam	98.527	119.137	140.840	143.894	100.019	119.899	190.768	253.303

Kaynak: DİE

Tablo 7:Türkiye'nin Domates ve Ürünleri İthalat ve İhracat Birim Fiyatları

Yıllar	İhracat (\$/ton)												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Taze Domates	370	270	280	440	360	380	360	430	400	190	310	260	276
Domates Salçası	900	840	780	760	780	880	830	790	800	720	540	610	622
Ketçap ve Diğer													
Domates Sosları	630	770	790	820	810	790	780	730	690	1.010	680	560	640
Konserve Domates	580	520	500	470	470	490	550	540	540	570	470	460	494
Dondurulmuş													
Domates	410	370	390	420	400	420	490	390	420	380	320	310	330
Kurutulmuş													
Domates	5.520	4.570	3.130	3.100	3.640	3.730	3.500	3.980	3.570	3.420	3.150	2.730	2.480
Yıllar	İthalat (\$/ton)												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Taze Domates	90	150	-	100	130	-	260	190	160	140	-	140	390
Domates Salçası	-	-	530	400	460	900	940	830	880	880	710	640	880
Ketçap ve Diğer													
Domates Sosları	4.200	2.630	1.350	1.820	1.080	1.150	1.660	2.540	2.440	1.230	1.160	1.450	791
Konserve Domates	-	1.620	-	-	-	-	-	560	-	709	-	-	-
Dondurulmuş													
Domates	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kurutulmuş													
Domates	5.570	6.090	5.690	5.450	5.270	5.200	4.150	3.740	3.720	3.570	3.360	3.230	2.982

Kaynak: Keskin vd. 2003.

4.Genel Değerlendirme

Türkiye, uygun iklim koşulları nedeni ile önemli sebze üretici ülkelerden birisi olma özelliği yanında, nüfus artışı ve yapısı nedeni ile talep bakımından da önemli ülkelerden biridir. Ayrıca, hem dünyada hem de ülkemizde sağlıklı beslenmeye yönelik nedeni ile taze sebze tüketimine olan talep artışı ve kadınların ekonomik hayata girişiyle hazır gıdaya yönelik ise, işlenmiş sebze ve domatese olan talebi de artırmaktadır. İşlenmiş ürünlerin daha fazla katma değer yaratması ve uzun süre muhafaza edilebilmesi ise özellikle yaş meyve sebze gibi çabuk bozulan ve taze muhafazası mümkün olmayan ürünlerin ticareti için önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- (1)www.fao.org.tr.
- (2)www.fas.usda.org.tr.
- (3)www.amitom.com.
- (4)www.wptc.to.
- (5)www.tomatonews.com
- (6)Keskin,G., Pezikoğlu, F., Gül, U., 2003. Sebze Durum ve Tahmin: Domates Durum 2002, TEAE Yayın No: 108, Temmuz 2003, Ankara.
- (7)Güneş.,E.,Albayrak.,M., Gülçubuk,B.,2002. Türkiye’de Gıda Sanayi, Türk-Gıda İş Sendikası Yayını,İzmir.
- (8)Güneş, E., Keskin,G.,1999 . Türkiye ‘de Dondurulmuş Meyve ve Sebze Sanayinin Yapısı ve Gelişim Eğilimi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.
- (9)Arıkbay, C., 1996. Türkiye’nin İşlenmiş Domates Dışsatımı: Durum Değerlendirmesi ve Avrupa Topluluğu’na Tam Üyeliğin Olası Etkileri, Doktora Tezi (basılmamış).
- (10)Anonim, 2000. Örtüaltı Sebze Yetiştiriciliği Raporu, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim (Sebzecilik) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara.
- (11)Kıymaz, T., Özdemir, M., Tarakçıoğlu, M., Özat, E., 2003. “Küreselleşme ve AB Süreçlerinin Ülke Sanayi ve Mühendislerine Etkileri”, TMMOB Sanayi Kongresi 2003, Ankara.
- (12)Anonim 2001. Bitkisel Üretim (Sebzecilik), Özel İhtisas Komisyonu Raporu,VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayın No:2647,ÖİK: 655, Ankara.

**TARIMSAL EKONOMİ
ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ**
PK.34 06100 Bakanlıklar/Ankara
Tel:0.312.418 59 65
Faks:0.312.418 62 09
Web: <http://www.aeri.org.tr>
e-mail: aeri@aeri.org.tr